

"אלבום" העבודה במלכוד

מאת: ד"ר מרגלית שלאין

[לחצו כאן לעיון באלבום](#) (ללא המאמרים), ניתן לרכוש את האלבום.

ב-20 באוקטובר 2009, במסגרת הכנס הבינלאומי החמישי "נשים ושואה" נערכה בבית טרזין השקה חגיגית של האלבום "עבודה במלכוד" שהודפס במקביל בעברית ובאנגלית. האלבום כולל מאמרים על גטו טרזיינשטאט ועל 'מרכז העבודה'; לוח אירועים; ביוגרפיות של יוצרי האלבום והאמנים; ופקסימיליה של אלבום הציורים המקורי AZ - שצייר ליאו האס בגטו טרזיינשטאט, שהוציא לאחורונה בית טרזין והמציג את הגטו בשנתו הראשונה 1941-1942.

אלבום הציורים המקורי בכריכת עץ מהודרת נמסר בראשית דצמבר 1942, כשי ליעקב אדלשטיין, זקן-היהודים הראשון של הגטו, על-ידי חבריו הקרובים מ"החלוץ" אנשי 'מרכז העבודה' (Arbeitszentrale), שהכינו עבורו את "אלבום AZ", במטרה לחזק את רוחו בימים קשים כ"מחנות ידידות והערכה לתמיכתו האמיצה בפעילותנו המחתרנית, בתום שנת מאבקנו הראשונה בגטו".

"אלבום AZ" כלל ציורים של הצייר [ליאופולד \(ליאו\) האס](#), כותרות והערות שחוברו על-ידי ד"ר אדית (דיטל) אורנשטיין וד"ר רוברט (וינצ'י) ווינברגר. אותיותיו צוירו בידי האמן פרד קרמר. על האלבום חתמו שישה מראשי 'מרכז העבודה': ד"ר אריך אסטרייכר, מנהל ה'מרכז', ד"ר אורנשטיין, ד"ר ווינברגר, אריך קוהן, והארי טרסלר (ארי טרסי) ושני האמנים: ליאו האס ופרד קרמר.

בתנאי הכליאה בגטו לא ניתן היה לתעד את ההיסטוריה שלו בעין המצלמה ועל-כן חשובים כל כך ציוריו של ליאו האס המתעדים את חיי היום יום בגטו: תמונת הגעתו של משלוח, קריעת המשפחות, מצוקת הזקנים מהרייך ואימת המשלוחים ל'מזרח', הגם שציורים כאלה מועטים. האלבום אינו כולל במכוון ציורים שבהם תעד ליאו האס את מצוקות בגטו כגון: התליות, הצפיפות הנוראה, הרעב המחלות ותיאורים מפורטים של המשלוחים ל'מזרח', מאחר שהחברים, לפי דבריה של ד"ר אורנשטיין, רצו ליצור אלבום בעל מתכונת אופטימית יותר.

אדית (דיטל) אורנשטיין	ארי טרסלר (טרסי)	

האלבום מציג את סיפור השנה הראשונה לקיום הגטו מנקודת מבט של מי שייעודם היה לארגן שם את "החיים הנורמליים". הוא מפרט את פעילותו והצלחותיו ומעמדו במינהל-העצמי של הגטו, שבראשותו של אדלשטיין. במרכז האלבום ניצב, 'מרכז העבודה', מתוארים הלבטים שליוו את האנשים שהקימו אותו, התפתחותו והתרחבותו מקבוצת אנשים קטנה למנגנון מסועף המונה 24,000 איש בסוף 1942, כשבראשם מושך בחוטים, ד"ר אריך אסטרייכר, כפי שמציגה אותו הקריקטורה שבשער האלבום.

חובת העבודה חלה על כל האסירים בגטו, גברים כנשים מגיל 14 ועד 65. ציורי האלבום משקפים את המאמצים הרבים שנעשו ב'מרכז העבודה' לרישום, סיווג ומיון האנשים לעבודות השונות בין אם למען הגרמנים כמו בניית מסילת הרכבת לבוהושוביץ, עבודות במפעלים ובבתי המלאכה וכו', ובין אם לצרכים הפנימיים של הגטו, שיקום הבתים והכשרת עליות הגג למגורים, הכנת דרגשים, קבורת הנפטריין ולהבדיל אספקת מזון וחלוקתו. תשומת לב מיוחדת ניתנת למצבן של הנשים בגטו ולד"ר אדית אורנשטיין (דיטל), מנהלת המחלקה לתעסוקת נשים ב'מרכז העבודה' שארגנה את הנשים לצאת לעבודות שירות החיוניות לרווחת האסירים ועודדה אותן לצאת לעבודות יצרניות בייעור מחוץ לגטו. הציורים ההומוריסטיים מספרים על עובדי המחנה, על תנאי העבודה, ומדגישים את עוצמתה של הרוח האנושית והיהודית בימים שלא היו קשים כמותם.

אמונתו של אדלשטיין, שההצלה תבוא באמצעות העבודה, שבגינה שאף להקים גטו יצרני, העובד למען משק המלחמה או למען התעשייה האזרחית הגרמנית, נראתה במשך הזמן לרבים כדרך הנכונה. רוב האסירים היהודים הכירו בחיוניות עבודתם בגטו, עבודה שהעניקה תכלית ליומם, זימנה אפשרויות לשיפור מזונם ותנאי חייהם, ובעיקר נתנה להם סיכוי ותקווה להישרדות.

כל דפי האלבום מקרינים קשר ישיר וחם ואפילו הערצה של החברים הנאמנים ב'מרכז העבודה' כלפי מנהיגים יעקב-ייקף אדלשטיין, דמותו, אישיותו ומעמדו. המחווה, עודדה את אדלשטיין, שבע האכזבות מהונאות הגרמנים והמיואש מהמצב הקשה בגטו ומהשילוחים הגדולים ל'מזרח', ורגשה אותו מאד:

"האם יש צורך לציין במיוחד, עד כמה נגעה ידידותכם ומסירותכם ומלאה אותי בשביעות רצון? שמתנתכם שמחה אותי באמת?"

בדברי תודתו לחברים, המצורפים לאלבום, ערך אדלשטיין מעין חשבון נפש על פעילותו כזקן-היהודים בטרזיינשטאט והגיע למסקנה, שצדק בהחלטתו ללכת לגטו למרות כל חששותיו, ולנסות להגשים שם את יעדי הציונות: להנהיג את העם בשעתו הקשה, ולהכשיר את הצעירים להיות חלוצים בעתיד:

"השקפת העולם החלוצית שלנו לימדה אותנו להימצא תמיד במקום שגורל העם היהודי נעשה טראגי ועם זאת גם מחדש את צורתו. מי זולתנו מוכן להתנדב ולעמוד בפרץ ברגע של הייסורים הקשים ביותר ושל ההכרעות הגורליות החמורות ביותר?"

אחרי מעצרו ושילוחו של אדלשטיין בדצמבר 1943 למחנה ההשמדה אושוויץ, הוסתר האלבום תחת מזרון מיטתה של דיטל, ד"ר אורנשטיין - ריף, חברת המטה של אדלשטיין, ששמרה עליו עד לשחרור ובמשך השנים הבאות. בשנת 1985 תרמה את האלבום לארכיון בית טרזין, שהציג אותו בשנת 2000 בתערוכה "עבודה במלכוד" שנפתחה בנוכחותה במעמד קהל רב.

על חשיבותו ההיסטורית של האלבום "עבודה במלכוד" כתבה בהקדמה, פרופ' חנה יבלונקה:
"כשההיסטוריונים מדברים על מקורות היסטוריים כוונתם, על דרך השגרה, היא למקורות כתובים. האלבום שלפנינו הוא מקור היסטורי חשוב ביותר על אף שאינו נימנה על המקורות הכתובים. הוא מקור ויזואלי - ציורי - גרפי. אין עובדה זו מורידה במאום מחשיבותו ההיסטורית גם לחוקר וגם למתבונן לתומו".

יישר כוח לאניטה טרסי, לדני זינגר ולכל מי שסייעו בהוצאת האלבום הייחודי הזה המאפשר לכל אדם לעקוב אחר מקור ראשוני זה מתקופת השואה ולחוות באופן בלתי אמצעי, ולו במקצת, את תהליכי החיים בגטו טרזיינשטאט.